

MAKTAB BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MUSIQIY-ESTETIK TARBIYANI TAKOMILLASHTIRISHNING SAMARALI METODLARI

M. Sh. Djumaboyeva

*Ilmiy raxbar: Qo'qon davlat universiteti
Musiqqa nazariyasi kafedrasida o'qituvchisi dotsent*

M.M.Muxiddinova

*Qo'qon davlat universiteti
Musiqqa ta'limi va san'at mutaxassisligi 1-bosqich
magistranti*

Annotatsiya

Mazkur maqolada maktab boshlang'ich sinf o'quvchilarida musiqiy-estetik tarbiyani takomillashtirishning samarali metodlari nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, bugungi ta'lim makonida san'at va musiqqa bolalarning hissiy-intellektual rivoji, estetik didi, ijtimoiy moslashuvi va ijodiy fikrlashini shakllantirishning muhim omili sifatida qayta baholanmoqda, biroq maktab amaliyotida musiqiy-estetik tarbiya ko'pincha qo'shiq o'rgatish yoki bayram tadbiri bilan cheklanib qolmoqda. UNESCOning madaniyat va san'at ta'limi bo'yicha 2025 yilgi ramkaviy hujjatida san'at ta'limi ikki o'lchamda tushuntiriladi: san'atni o'rganish va san'at orqali o'rganish; WAAE-UNESCO hamkorlikdagi 2023 yilgi hisobotida esa sifatli san'at ta'limi barcha o'quvchilar va ayniqsa boshlang'ich sinf o'qituvchilari tayyorgarligi uchun zarurligi ta'kidlanadi. Tizimli sharhlar musiqaning emotsional rivojlanish, harakat, ijodkorlik va motivatsiyaga ijobiy ta'sirini ko'rsatadi, xususan musiqiy-harakatli pedagogika, ijodiy topshiriqlar, improvizatsiya, tinglash va tasviriy-refleksiv faoliyatlar boshlang'ich maktab yoshida yuqori samaradorlikka ega ekani qayd etiladi. Tadqiqotning maqsadi boshlang'ich sinf o'quvchilarida musiqiy-estetik tarbiyani takomillashtirishning samarali metodlarini ilmiy asoslash va ularni yaxlit metodik model sifatida taklif etishdan iborat. Tadqiqotda aksiologik, qiyosiy-tahliliy, kompetensiyaviy, germeneytik va konseptual modellashtirish yondashuvlari qo'llanildi. Natijada musiqiy-estetik tarbiyani rivojlantirishning yetti metodik yo'nalishi aniqlandi: faol tinglash, musiqiy-harakatli metod, qo'shiq va xor faoliyati, improvizatsiya va kompozitsion topshiriqlar, Orff-Kodaly-Dalcroze elementlari, fanlararo san'at integratsiyasi hamda refleksiv-estetik suhbat. Xulosa sifatida, musiqiy-estetik tarbiya mazmuni reproduktiv ijro bilan emas, balki bolada his etish, idrok qilish, ifodalash, baholash va yaratish qobiliyatlarini uyg'un rivojlantirish bilan takomillashishi asoslandi.

Kalit so'zlar:

musiqiy-estetik tarbiya, boshlang'ich sinf, musiqqa ta'limi, estetik did, faol tinglash, improvizatsiya, musiqiy-harakatli metod, Orff, Kodaly, Dalcroze, ijodkorlik.

Kirish

Boshlang'ich ta'lim bosqichi bolaning nafaqat savodxonligi, balki estetik sezgirligi, hissiy madaniyati, tovush va ritmi idrok etishi, jamoada ijodiy ishtirok etishi hamda san'at orqali o'zini anglash qobiliyatlari shakllanadigan eng nozik davr hisoblanadi. Shu sababli musiqa darslari va musiqiy-estetik tarbiya boshlang'ich maktabda ikkilamchi yo'nalish sifatida emas, balki shaxs rivojining tarkibiy qismi sifatida ko'rilishi lozim. UNESCOning 2025 yilgi Culture and Arts Education Framework hujjatida madaniyat va san'at ta'limi "san'atni o'rganish" va "san'at orqali o'rganish"ning o'zaro to'ldiruvchi ikki o'lchami sifatida ko'rsatilib, teng va inklyuziv kirish, gender tengligi, madaniy xilma-xillik va farovonlik bilan bevosita bog'lanadi; UNESCOning "Arts education: an investment in quality learning" materiali esa san'at ta'limi maktab madaniyatiga, o'qituvchi innovatsiyasiga va o'quvchilarning o'zini namoyon qilishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini ta'kidlaydi. WAAE-UNESCO 2023 hisobotida sifatli san'at ta'limi barcha bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun zarurligi, san'atning transdissiplinar roli tan olinishi, raqamli texnologiyalardan mas'uliyatli foydalanish va "doing the arts", ya'ni san'atni bevosita amalda bajarish tamoyili muhimligi qayd etilgan. Demak, boshlang'ich sinfda musiqiy-estetik tarbiya vazifasi bolaga faqat qo'shiq yodlatish emas, balki uni musiqani his etuvchi, tushunuvchi, harakat va ifoda orqali qayta yaratishga qodir estetik subyektga aylantirishdir. Biroq amaliyotda ko'pincha musiqa ta'limi tor ijro metodlari, takrorlash va tayyor namunani o'zlashtirish bilan cheklanib qoladi; bu esa bolaning estetik refleksiya, mustaqil musiqiy tasavvuri va ijodiy faoliyatini to'liq ochmaydi. Zamonaviy ilmiy adabiyotlar esa musiqiy-estetik tarbiyada tinglash, harakat, improvizatsiya, kompozitsiya, ijodiy o'yin va integrativ san'at yondashuvlarining ahamiyatini qayta-qayta ko'rsatmoqda. Shu asosda mazkur maqolaning maqsadi boshlang'ich sinf o'quvchilarida musiqiy-estetik tarbiyani takomillashtirishning samarali metodlarini ilmiy tahlil qilish va yaxlit metodik modelini ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu maqola nazariy-tahliliy xarakterga ega bo'lib, unda birlamchi eksperimental ma'lumot yig'ish emas, balki musiqiy-estetik tarbiya, boshlang'ich musiqa ta'limi va san'at pedagogikasiga oid zamonaviy ilmiy manbalar asosida konseptual sintez amalga oshirildi. Tadqiqot materiali sifatida UNESCO, WAAE, hukumat va nufuzli ilmiy jurnallarda chop etilgan sistematik sharhlar, meta-tahlillar va nazariy ishlar tanlab olindi. Metodologik asos sifatida besh yondashuv qo'llanildi. Birinchisi aksiologik yondashuv bo'lib, unda musiqiy-estetik tarbiya bolaning qadriy munosabati, didi, estetik bahosi va hissiy dunyosini shakllantirish jarayoni sifatida talqin qilindi. Ikkinchisi qiyosiy-tahliliy yondashuv bo'lib, turli musiqa pedagogik yondashuvlari — tinglashga asoslangan, harakatga asoslangan, improvizatsion, kompozitsion va integrativ metodlar — o'zaro solishtirildi. Uchinchi yondashuv kompetensiyaviy bo'lib, unda musiqiy-estetik tarbiya bilimning o'zi bilan emas, balki tinglash, ijro, harakat, idrok, baholash va yaratish ko'nikmalarining birligi sifatida ko'rildi. To'rtinchi yondashuv germeneytik bo'lib, "musiqiy-estetik tarbiya", "estetik did", "musiqiy idrok", "ijodiy faollik" kabi tushunchalar zamonaviy manbalar kontekstida sharhlanib, ularning pedagogik mazmuni aniqlashtirildi. Beshinchi

yondashuv konseptual modellashtirish bo‘lib, u orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun samarali metodlarning yetti yo‘nalishli modeli ishlab chiqildi. Tadqiqotda ayniqsa musiqiy-harakatli pedagogika, emotsional rivojlanishga ta‘sir qiluvchi musiqiy mashg‘ulotlar, ijodkorlikni qo‘llab-quvvatlovchi sinf strategiyalari va musiqiy motivatsiya bo‘yicha ilmiy dalillarga tayanildi. Shunday metodologik asos musiqiy-estetik tarbiyani alohida mashqlar yig‘indisi emas, balki bolani sezgi, tafakkur, ifoda va ijodga olib boruvchi integral pedagogik tizim sifatida ko‘rishga imkon berdi.

Tahlil va natijalar muhokamasi

Tahlil natijasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida musiqiy-estetik tarbiyani takomillashtirishning yetti samarali metodik yo‘nalishi aniqlandi. Birinchi yo‘nalish — faol tinglash metodi bo‘lib, u musiqani fon tarzida emas, balki mazmunli idrok obykti sifatida qabul qilishga xizmat qiladi. Boshlang‘ich yoshdagi o‘quvchi asarni tinglaganda ritm, kayfiyat, temp, dinamika, obraz va musiqaning hissiy rangini ajratishga o‘rgatilsa, unda estetik sezgirlik va musiqiy tasavvur shakllanadi; Buyuk Britaniya hukumatining musiqa bo‘yicha ilmiy sharhida yuqori sifatli musiqa ta‘limi tinglashning keng imkoniyatlari, texnik va ifodaviy niyat o‘rtasidagi aloqani tushunish hamda o‘quvchining “musically” fikrlashiga xizmat qilishi ko‘rsatilgan. Ikkinchi yo‘nalish — musiqiy-harakatli metod bo‘lib, u musiqa va tana harakatining tabiiy aloqasiga tayanadi. *Frontiers*‘ning 2024 yilgi sistematik sharhida 2013–2023 yillar oralig‘idagi 29 tadqiqot asosida musiqa va harakat pedagogikasi jismoniy, kognitiv va emotsional rivojlanishni qo‘llab-quvvatlashi, ifoda va kommunikatsiyani kuchaytirishi, ayniqsa inklyuziv ta‘lim nuqtayi nazaridan muhimligi ko‘rsatilgan. Demak, boshlang‘ich sinfda ritmik yurish, tana perkussiyasi, gest, pantomimik ifoda va musiqaga mos harakatlar nafaqat faollashtiruvchi mashq, balki estetik his qilish va ichki ritmni shakllantiruvchi metoddir. Uchinchi yo‘nalish — qo‘shiq va xor faoliyati bo‘lib, bunda vokal ijro nutq, nafas, jamoaviylik, emotsional uyg‘unlik va musiqiy eshitishni rivojlantiradi. Boshlang‘ich sinfda qo‘shiq kuylash tayyor repertoarni takrorlash emas, balki ifodali kuylash, matn mazmunini his qilish, intonatsion aniqlik va jamoada eshitish madaniyatini shakllantirish vositasi bo‘lishi lozim. To‘rtinchi yo‘nalish — improvizatsiya va kompozitsion topshiriqlar. Larsson va Georgii-Hemmingning umumiy musiqa ta‘limida improvizatsiya bo‘yicha adabiyot sharhida improvizatsiya bolalarning ijodiy fikrlashi, tashabbusi va musiqiy mustaqilligini qo‘llab-quvvatlovchi asosiy yo‘nalishlardan biri sifatida ko‘rsatiladi; Kupers va van Dijk tadqiqotida esa musiqiy kompozitsiya vazifalari jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchi o‘zaro ta‘siri tahlil qilinib, faqat convergent, ya‘ni ortiqcha yo‘naltiruvchi o‘qitish yangi g‘oyalarni siqib qo‘yishi, o‘qituvchi esa divergent va convergent strategiyalarni muvozanatli almastirganda ijodiy yangiliklar uchun qulay sharoit paydo bo‘lishi ko‘rsatilgan. Bu xulosa boshlang‘ich sinf musiqiy-estetik tarbiyasida “to‘g‘ri javob”dan ko‘ra “musiqiy javob”ni rag‘batlantirish zarurligini anglatadi. Beshinchi yo‘nalish — Orff, Kodály va Dalcroze elementlarini uyg‘un qo‘llash. 2025 yilgi meta-tahlil Kodály, Orff Schulwerk va Suzuki yondashuvlari o‘quvchilarning ijodkorligi, musiqani tushunishi, ifodalash qobiliyati va ijro kompetensiyalarini sezilarli yaxshilashini ko‘rsatadi; harakatga tayanadigan Dalcroze an‘analari esa ritmni tana orqali his etish va musiqaning ichki dinamikasini sezishga xizmat qiladi. Boshlang‘ich sinf uchun bu metodlarni sof tarixiy maktablar sifatida emas, balki

amaliy elementlar to'plami sifatida olish maqsadga muvofiq: masalan, Kodályning tovush balandligi va solfedjga tayangan ishlanmalari, Orffning nutq-ritm-perkussiya-kompozitsiya uyg'unligi va Dalcroze'ning harakat orqali idrok mexanizmlari o'zaro boyituvchi tusga ega. Oltinchi yo'nalish — fanlararo san'at integratsiyasi. UNESCO 2025 Framework san'at orqali o'rganish yondashuvini alohida ta'kidlaydi, WAAE hisobotida esa san'at ta'limining transdissiplinar roli tan olinishi zarurligi ko'rsatiladi. Demak, musiqa darsida tasviriy san'at, she'riyat, ona tili, atrof-muhit, milliy qadriyat va raqamli media bilan bog'langan topshiriqlar estetik tarbiyani kuchaytiradi. Yettinchi yo'nalish — refleksiv-estetik suhbat metodi bo'lib, bunda bola “menga yoqdi” yoki “yoqmadi”dan tashqariga chiqib, nima uchun yoqqani, qaysi tovush yoki kayfiyat tasir qilgani, musiqada qanday obraz sezgani, asar unga qanday tuyg'u bergani haqida gapirishga o'rganadi. Aynan shu metod musiqiy idrokni estetik tafakkurga aylantiradi. Umumlashtiruvchi natija shuki, boshlang'ich sinfda musiqiy-estetik tarbiya eng samarali bo'lishi uchun darslar tinglash, harakat, kuylash, yaratish va suhbatning uyg'unligida qurilishi kerak; faqat bir tur faoliyatga yopishib qolgan yondashuv bolaning estetik salohiyatini to'liq ochmaydi.

Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, maktab boshlang'ich sinf o'quvchilarida musiqiy-estetik tarbiyani takomillashtirish uchun musiqani faqat ijro yoki qo'shiq o'rganish darsi sifatida emas, balki eshitish, his qilish, harakatda ifodalash, ijodiy qayta yaratish va estetik baholash maydoni sifatida qayta tashkil etish lozim. Zamonaviy ilmiy manbalar musiqaning emotsional rivojlanish, ijodkorlik, motivatsiya va inkluziv ta'lim uchun ijobiy imkoniyatlarini ko'rsatadi, biroq bu imkoniyatlar faqat metodik jihatdan puxta rejalashtirilgan ta'limda yuzaga chiqadi. Shu bois birinchi taklif sifatida boshlang'ich sinf musiqa darslarida faol tinglash, musiqiy-harakatli faoliyat, jamoaviy kuylash, improvizatsiya, kompozitsion topshiriqlar va estetik suhbatlar uchun alohida metodik bloklar ishlab chiqish lozim. Ikkinchi taklif — bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari va musiqa pedagoglari tayyorlovida Orff, Kodály, Dalcroze va ijodiy integrativ yondashuvlar bo'yicha maxsus amaliy kurslarni kuchaytirishdir; WAAE–UNESCO hisobotida aynan boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun sifatli san'at ta'limi tayyorgarligi muhim ekani qayd etilgan. Uchinchi taklif — musiqiy-estetik tarbiyani sinfdan tashqari faoliyat, milliy musiqa merosi, ota-ona hamkorligi va maktabning umumiy estetik muhiti bilan bog'lashdir. To'rtinchi taklif — baholash tizimini faqat qo'shiqni eslab aytish bilan cheklemasdan, tinglash madaniyati, ifodalilik, ritmni his etish, estetik mulohaza va ijodiy tashabbusni ham hisobga oladigan mezonlar asosida qayta ko'rishdir. Umuman olganda, musiqiy-estetik tarbiya bolani “musiqa darsida qatnashuvchi” emas, balki musiqani idrok etuvchi, unga munosabat bildiruvchi, undan zavq oluvchi va u orqali o'z ichki dunyosini boyituvchi shaxs sifatida shakllantirishi kerak; aynan shunday yondashuv boshlang'ich ta'limda musiqaning haqiqiy tarbiyaviy kuchini yuzaga chiqaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. UNESCO. Framework for Culture and Arts Education. Paris: UNESCO, 2025.
2. UNESCO. Arts education: an investment in quality learning. Paris: UNESCO, 2024.

3. World Alliance for Arts Education (WAAE). Report for the UNESCO Framework for Culture and Arts Education. 2023.
4. del Barrio, L. D., & Arús, M. E. Music and movement pedagogy in basic education: a systematic review. *Frontiers in Education*, 2024.
5. Blasco-Magraner, J. S., Bernabé-Valero, G., Marín-Liébana, P., Moret-Tatay, C., & Beneyto-Seoane, M. Effects of the Educational Use of Music on 3- to 12-Year-Old Children's Emotional Development: A Systematic Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 2021, 18(7), 3668.
6. Ruiz-del-Pino, B., Fernández-Martín, F. D., & Arco-Tirado, J. L. Creativity training programs in primary education: A systematic review and meta-analysis. *Thinking Skills and Creativity*, 2022, 46, 101172.
7. Department for Education (UK). Research review series: music. GOV.UK, 2021.
8. Jiang, Q. The impact of Kodály, Orff Schulwerk, and Suzuki music teaching methods on the development of students' musical abilities: A systematic review. *Teaching and Teacher Education*, 2025.
9. Larsson, C., & Georgii-Hemming, E. Improvisation in general music education – a literature review. *British Journal of Music Education*, 2019, 36(1), 49–67.
10. Kupers, E., & van Dijk, M. Creativity in interaction: the dynamics of teacher-student interactions during a musical composition task. *Thinking Skills and Creativity*, 2020, 36, 100648.